

**Концепти моделювання регіональної системи
бібліотечно-інформаційних ресурсів вищих навчальних закладів**

Костирко Тамара Миколаївна

Бібліотека Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

В статті розглядається системоутворювальний механізм функціонування бібліотечно-інформаційних ресурсів ВНЗ, визначається концептуальний стрижень системи БІР ВНЗ та принципи їх функціонування.

Важливою закономірністю формування і розвитку системи бібліотечно-інформаційних ресурсів (БІР) ВНЗ регіону є загальна регіональна бібліотечна інтеграція, тобто процес бібліотечної взаємодії, що призводить до зближення бібліотечних механізмів, які приймають форму регіональних угод і узгоджуються регульованими міжбібліотечними органами. Саме в цій закономірності реалізується закон просторового системоутворення, що призводить, зокрема, до формування регіональних об'єднань. Інтеграція всіх сфер бібліотечної діяльності відбувається в процесі адаптації – взаємоприспосовування різнорівневих підсистем, різноякісних блоків, компонентів і елементів. Розвиток корпоративного об'єднання бібліотек (КОБ) ВНЗ, як складного організму, відбувається шляхом подолання протиріч, підпорядкування власних цілей загальній меті розвитку, взаємного пристосування і трансформації елементів. Це здійснюється як за допомогою саморегуляції, так і керуючого впливу з боку суспільства.

Спираючись на праці останніх років з проблем КОБ, регіональної бібліотечної політики взагалі [3, 7-9, 11-17], можна сформулювати концепцію розвитку бібліотечних систем регіонів, яка в цілому є вірною й для розвитку регіональних БІР ВНЗ:

- розвиток замкнутої бібліотечної системи, що сама себе забезпечує;
- технологічний підхід, що виходить з тісних зв'язків між галузевими мережами і бібліотеками;

- розвиток на основі раціональної взаємодії всіх елементів галузевої структури БІР регіонів, цілісності й оптимального поєднання галузевих бібліотечних мереж;

- відтворювальний підхід, відображаючий соціальні пріоритети;

- підхід бібліотечно-географічний, що обґрунтовує формування регіональних бібліотечних систем.

У регіонах, що створили КОБ, звичайно відбуваються позитивні зрушення (прискорення темпів інноваційного розвитку та ін.), що має певний психологічний вплив на інші бібліотеки (регіони).

Однак, дотепер ідея системного розвитку бібліотечної справи далека від реалізації. Труднощі і перешкоди на цьому шляху носять як суб'єктивний, так і об'єктивний характер. Суб'єктивні труднощі обумовлені живучістю відомчих перегородок та вузьковідомчими інтересами бібліотек, об'єктивні – насамперед, важким матеріальним станом більшості бібліотек, що призводить до того, що їх основні зусилля спрямовані не на розвиток, а на виживання. Тому, істотний вплив на нейтралізацію негативних тенденцій і стабілізацію бібліотечної справи може зробити стимулювання формування системи регіональної взаємодії бібліотек, зокрема на рівні бібліотек ВНЗ.

На сучасному етапі ця задача здобуває особливе значення, оскільки можливості екстенсивного росту бібліотечних ресурсів вичерпані. Перехід до інтенсивного типу розвитку бібліотечної справи вимагає гранично-раціонально налагодженої взаємодії бібліотек. В умовах великомасштабної бібліотечної справи будь-яка скільки-небудь істотна зміна викликає необхідність відповідної перебудови не тільки в тій ланці, де вона безпосередньо відбувається, але й у комплексі пов'язаних бібліотечних процесів [8-9, 11-17].

Високий ступінь взаємозалежності між окремими елементами бібліотечної справи означає, що здійснення великих заходів, будь-то впровадження автоматизації, задоволення потреб користувачів, зміни структури бібліотечних фондів тощо, вимагають змін сформованих територіальних та інших бібліотечних зв'язків. До цього потрібно додати, що зі

збільшенням масштабу і складності бібліотечної справи можливі втрати від не виправданих дій (неповне задоволення інформаційних потреб, низька оборотність фондів, нераціональна витрата державних коштів та ін.) здобувають усе більші розміри. Унаслідок цього підвищуються вимоги до науково-обґрунтованого, пропорційного, взаємозалежного розвитку БІР, зокрема ВНЗ регіону.

Відомо, що істотною характеристикою бібліотечної системи є властива їй організаційна структура, що залежить від характеру відносин між компонентами бібліотечної системи, причому відносин, що визначають їх упорядкованість. Посилення і поглиблення стійкого, зберігаючогося, повторюваного порядку зв'язків і відношень бібліотек, зростаюча взаємодоповнюваність БІР призводять до розвитку різних форм КОБ. Система бібліотек і об'єднання БІР знаходяться в прямому зв'язку між собою. Формування КОБ відповідає меті (і сутності) системи бібліотек, що полягає в розвитку бібліотечної справи в інтересах усіх членів суспільства, а не окремих відомств і організацій, регіонів, груп населення. Процес об'єднання бібліотечних ресурсів охоплює собою структурні рівні організації бібліотечної справ.

Таким чином, системоутворювальний механізм функціонування БІР виражається у формуванні бібліотечних об'єднань різного рівня, що охоплюють організаційно і технологічно взаємозалежні бібліотеки одного та різних відомств. Види, регулярність, ритмічність та інтенсивність міжбібліотечних зв'язків багато в чому залежать від того, чи розташовані відповідні бібліотеки в межах одного населеного пункту або в декількох сусідніх, в одному регіоні або значно віддалені одне від одного. Територіальна єдність бібліотек визначає відому спільність потреб населення в різних видах інформації, а отже, у комплектуванні і використанні бібліотечних фондів, проведенні довідково-бібліографічної, інформаційної і науково-методичної роботи. Якщо до цього додати економічні переваги об'єднання бібліотек певної території, то можна без перебільшення сказати, що регіональна форма взаємодії є найбільш

ефективною: бібліотеки окремих відомств досягають цілі з обслуговування відповідних категорій населення, які вони не завжди можуть забезпечити самостійно через свої обмежені можливості [8-9, 11-17].

Системний розвиток бібліотек формує нову етику бібліотечних відносин. Важливий етичний принцип – принцип взаємності – переконує: якщо кожна бібліотека буде діяти тільки у своїх власних інтересах, це призведе до хаосу і негативна значимість наслідків буде набагато серйозніша, ніж необхідність підпорядкування своїх дій загальній меті. У бібліотечних системах етичні й економічні принципи мають тенденцію збігатися. Багато бібліотечних систем терпіли невдачі через недостатню взаємну зацікавленість їхніх учасників, нерозуміння того, що загальна користь, отримана від міжбібліотечної взаємодії, є досить відчутною, щоб стимулювати власний внесок у бібліотечну систему.

Будь-яка організація є соціально-економічною системою, в якій головним і найбільш активним елементом її діяльності виступає людина. В основі завдання створення системи БІР регіону лежить сукупність суспільних, колективних (групових) і особистих інтересів, що дуже впливає на стан і розвиток цієї системи. Раціональні системи є життєстійкими, рухливими, здатними до самоврядування, самоорганізації. Стан системи визначається безліччю різних факторів, що описують як зовнішнє, так і внутрішнє середовище системи.

Крім того, необхідно враховувати, що корпоративне управління формується і розвивається в соціально-економічному оточенні, залежить від країни з її історичними традиціями й економічними умовами, політичної ситуації [18].

Аналіз спеціальної літератури [1-4, 6, 10] та власний досвід [5] створення регіональних КОБ ВНЗ доводить необхідність врахування та ефективного використання компонентів трьох видів: стратегічні (фінансові), соціальні і політичні. Яка саме їхня комбінація потрібна для конкретної організації, визначається прийнятими в ній правилами поведінки і керування –

динамічністю, здатністю до змін, розподілом впливу, традиціями розробки політичних рішень, ступенем довіри одне до одного, фінансовою ситуацією, положенням організації на ринку і т. д. Мистецтво прихильників нового полягає в тому, щоб зібрати воєдино таку конкретну комбінацію компонентів, що забезпечила б успіх в умовах даної організації, відповідала б її соціальним і організаційним інструментам [10].

При створенні регіональних БІР слід враховувати також розвиток інформаційних технологій з елементами штучного інтелекту, що, перш за все, скеровані на підтримку стратегічного планування та прогнозування діяльності регіональних управлінських структур, включаючи Раду ректорів регіону. Подібна направленість роботи ВНЗ дозволить їм постійно знаходитись в осередку інтелектуального та культурного життя регіонів і більш ефективно вирішувати основні проблеми підготовки спеціалістів та формування регіонального соціокультурного середовища.

Бібліотечне виробництво, в цілому, і КОБ, зокрема, як система характеризується низкою особливостей, що відрізняють його від інших систем. До таких особливостей можна віднести:

- нестационарність (мінливість) окремих параметрів системи і стохастичність її поведінки;
- унікальність і непередбачуваність поведінки системи в конкретних умовах (завдяки наявності в ній активного елемента – людини) і разом з тим наявність в ній граничних можливостей, обумовлених наявними ресурсами;
- здатність змінювати свою структуру і формувати варіанти поведінки;
- здатність протистояти ентропійним тенденціям;
- здатність адаптуватися до умов, що змінюються;
- здатність і прагнення до формування цілей усередині системи.

Найбільш складною проблемою, що виникає при визначенні регіональної системи БІР ВНЗ, як об'єкта управління, стає проблема обчислення елементів, сукупність і взаємодія яких створюють об'єктивні

передумови для цілеспрямування, з одного боку, і для вибору кращої стратегії досягнення довгострокових глобальних цілей – з іншого.

Відомо, що динамічні системи, до яких відносяться й система БІР ВНЗ регіону, здатні здійснювати цілеспрямовані дії, тобто управляти своєю поведінкою, відносяться до самокерованих, для яких характерна наявність двох підсистем: підсистеми управління (керуючої підсистеми або органа управління) і керованої підсистеми (об'єкта управління).

Під управлінням розуміється процес впливу підсистеми керування на керовану підсистему для досягнення певних цілей.

Для процесу управління необхідно дотримання наступних умов:

– керуюча і керована підсистеми повинні бути пов'язаними причинно-наслідковими залежностями.

Будучи суб'єктом управління, підсистема керування реалізує процес управління. Вона має ієрархічну структуру, що включає кілька рівнів керування.

Певну структуру мають і органи управління на кожному рівні.

Основними елементами підсистеми керування є: апарат управління, засоби і предмети управлінської праці, продукція управлінської праці (управлінські рішення).

Процес керування виробництвом виявляється в діяльності підсистеми керування, у реалізації своїх функцій.

Відносини керування поділяються на наступні види:

- а) відносини між підсистемою й об'єктом управління;
- б) відносини всередині підсистеми управління;
- в) відносини між підсистемами управління суміжних організацій, підприємств, підрозділів;
- г) відносини між окремими працівниками в процесі керування – міжособистісні відносини.

За характером взаємодії виділяють відносини субординації (підпорядкування) між керівниками і підлеглими, між органами управління на

різних ступінях і відносини координації (узгодження) між підрозділами апарата управління на кожній ступіні і між суміжними органами управління.

Об'єктивні, необхідні, стійкі й істотні відносини (взаємозв'язки), що визначають розвиток і функціонування систем управління, характеризують закономірність управління.

Основними рисами відносин, які можна вважати закономірністю, є: об'єктивність, необхідність, обов'язковість (повторюваність) прояв закономірності, якщо зберігаються для цього необхідні умови.

1. Довгостроковою загальною метою системи корпоративного управління є забезпечення стабільної ефективної роботи корпорації. Тому, проблема зводиться до створення умов оптимального корпоративного поведіння бібліотек-учасниць КОБ. При цьому важливим є формування зовнішнього середовища регулярної дії на корпорацію і внутрішнього механізму погодження інтересів суб'єктів корпоративних відносин. Відповідно можна виділити внутрішні і зовнішні структурні елементи корпоративного управління.

2. Концептуальний стрижень системи БІР ВНЗ регіону складають такі основні принципи: організаційно-структурна єдність БІР ВНЗ регіону, враховуючи загальну тенденцію комунікаційної неоднорідності компонентів системи; увага до відповідальності в межах функціонального розподілу при функціонуванні БІР (стратегія бачення системи, партнерство); моніторинг інформаційних потреб, що динамічно змінюється під впливом розвитку освітньо-навчальних процесів і якості їх задоволення; використання багатомодельності при підтримці системи БІР (кваліфікація кадрів, менеджмент).

3. При створенні регіональної системи БІР ВНЗ необхідно враховувати три види компонентів: стратегічний (фінансовий), соціальний і політичний. Стратегічний полягає в тому, що для одержання схвалення проекту створення регіонального БІР ВНЗ, його прихильники повинні довести, що пропонуваний варіант поліпшить становище бібліотеки, збільшить її

можливості в інформаційно-документаційному забезпеченні науково-навчальної діяльності ВНЗ. Соціальний компонент охоплює особистісні характеристики – авторитет і прихильність справі. Політичний компонент зумовлений тим, що в зв'язку з невизначеністю результатів економічного аналізу доцільності вкладень у проект створення регіонального БІР ВНЗ, а також внаслідок роз'єднаності безлічі людей, яких її впровадження торкається, керівники вищої ланки використовують ступінь солідарності всіх співробітників організації стосовно зазначеного проекту як показник його доцільності.

4. Подальший розвиток КОБ буде відбуватися в залежності від фінансових можливостей ВНЗ та тенденцій розвитку системи бібліотечно-інформаційних центрів в Україні взагалі і в освітянській галузі зокрема. Терміни запровадження мережевої інтеграції БІР в межах регіону будуть залежати від темпів створення регіональних центрів інформатизації, їх потужності та визначених пріоритетів розвитку.

5. Створення регіональних БІР ВНЗ в організаційно-нормативному плані пов'язане з загальними тенденціями розвитку та реформування системи ВНЗ України, зокрема з децентралізацією управління вищою школою. Передбачається, що рівень ВНЗ повинен стати тим рівнем управління, на якому вирішуються основні питання його економічного та господарського життя, визначаються напрямки його розвитку, зміни в навчальному процесі й напрямках підготовки фахівців. Для цього на рівень ВНЗ повинно бути делеговано більше прав, більше повноважень у прийнятті рішень, в тому числі щодо організації співробітництва ВНЗ на регіональному рівні, яке повинне доповнити діяльність органів адміністративного управління вищою школою.

Список використаної літератури

1. Антопольский А. Б. Формирование электронного документного пространства и перспективы создания российской ассоциации электронных библиотек / А. Б. Антопольский, Т. В. Майстровия, А. В. Чегунов // Информационные ресурсы России. – 2005. – № 1. – С. 2-5.

2. Бургер И. П. Организационная структура вузовской библиотеки в условиях формирования информационного общества: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 05.25.03 / И. П. Бургер. – Новосибирск, 2001. – 20 с.
3. Забелина Н. Корпоративная сеть – как информационный прорыв для сети публичных библиотек Москвы / Н. Забелина // Электронные библиотеки. – 2001 – Т. 4. – Вып. 1 (<http://www.iis.ru/el-bib/2001/200101/zabelina/zabelina.ru.html>)
4. Качанова Е. Ю. Инновации в библиотеках / Е. Ю. Качанова. – СПб.: Профессия, 2003. – 318 с.
5. Костирко Т. М. Проект створення корпоративної системи вузівських бібліотек м. Миколаєва / Т. М. Костирко // Матеріали наук.-практ. конф. "Інформаційно-культурологічна та мистецька освіта (консенсус, партнерство, стандарти) в контексті Болонського процесу". – Х.: ХДАК, 2005. – С. 241-242.
6. Линдеман Е. В. Особенности организации и технологии создания информационных ресурсов в развивающейся корпорации на современном этапе: опыт корпоративной сети московских библиотек / Е. В. Линдеман // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 3. – С. 55-59.
7. Минкина В. А. Коммуникативная политика библиотеки: содержание и особенности формирования / В. А. Минкина // Науч. и техн. б-ки. – 2003. – № 6. – С. 13-30.
8. Негуляев Е. А. Цифровые коллекции в вузовской библиотеке. Концепция и технологические решения / Е. А. Негуляев, Е. А. Охезина // <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2002/trud/sec4/Doc24.HTML>
9. Немошкаленко В. Нові інформаційні технології та нові форми взаємодії бібліотек / В. Немошкаленко // Бібл. вісн. – 1999. – № 5. – С. 6-9.
10. Новая технология и организационные структуры / сокр. пер. с англ.; под ред. Й. Пиннингса и А. Бьюитандама; науч. ред. и авт. предисл. Н. И. Диденко. – М.: Экономика, 1990. – 269 с.
11. Ожеван М. Комуникативна модель освіти в епоху нелінійного мислення / М. Ожеван // Вища освіта України. – 2003. – № 3. – С. 29-35.

12. Ільганаєва В. О. Організація діяльності бібліотек: навч. посібник для студентів факультетів "Бібліотекознавства та інформатики" / В. О. Ільганаєва, М. С. Слободяник. – Х.: ХДАК, 1998. – 84 с.
13. Орлов П. І. Інформаційні системи і технології в управлінні, освіті, бібліотечній справі: наук.-практ. посібник / П. І. Орлов. – Донецьк: Альфа-прес, 2004. – 292с.
14. Осипова И. П. Проектная деятельность библиотек: общие проблемы, региональный опыт / И. П. Осипова // Библиотечное дело – XXI век. – 2003. – № 2 (6). – С. 243-269.
15. Осипова И. П. Региональная библиотечная политика. Основные тенденции / И. П. Осипова // Библиотечное дело – XXI век. – 2004. – № 2. – С. 6-47.
16. Основы теории коммуникации / под ред. М. А. Василика. – М.: Гардарики, 2003.
17. Павлуша І. Електронна бібліотека: системний підхід до формування фондів / І. Павлуша // Бібл. вісн. – 2000. – № 2. – С. 16-20.
18. Полонский В. Г. Корпоративное управление в непроизводственной сфере / В. Г. Полонский, С. В. Белоусова, А. М. Белоусов. – Херсон: ОЛДИ-плюс, 2003.